

Kenmerkende eigenschappen vrijescholen wereldwijd

Dit is een werkvertaling van de kenmerkende eigenschappen van vrijescholen, zoals deze op 14 november 2014 in Harduf (Israël) zijn vastgesteld door het Internationale forum van vrijescholen. Het brondocument is te vinden op www.paedagogik-goetheanum.ch/fileadmin/paedagogik/Kriterienpapier/201412_Characteristics_WS_final.pdf.

Deze kenmerkende eigenschappen zijn geformuleerd in algemene termen en kunnen noodzakelijkerwijze aangepast worden als specifieke omstandigheden in de verschillende landen dit vereisen. Ze mogen te allen tijde vertaald worden in de verschillende talen. Ze zijn bedoeld als handreikingen om tot een beter begrip te komen van de plaats van het vrijeschoolonderwijs binnen de wereldwijde schoolbeweging en zijn een aanvulling op de karakteristieken zoals die in 2009 zijn geformuleerd.

Karakteristieken van een vrijeschool

Inleiding

Om een school als vrijeschool te kunnen herkennen, is een beschrijving nodig van de karakteristieke en essentiële eigenschappen waarmee dit vastgesteld kan worden. Als een school aan deze criteria voldoet, wordt hij opgenomen in de World List of Waldorf Schools.

De eigenschappen staan hieronder uitvoerig beschreven en zijn niet op te vatten als een checklist, maar eerder als een karakteristieke beschrijving van wat het Internationale forum definieert als een vrijeschool. Omdat dit beeld van een vrijeschool zelf in ontwikkeling is, kunnen bepaalde specifieke eigenschappen in de tijd vervangen worden door andere. De uitgangspunten van de onderwijsvisie blijven echter blijven.

Deze tekst kan zowel gebruikt worden bij een zelfevaluatie als bij een accreditatieprocedure om als vrijeschool erkend te worden.

De karakteristieken van een vrijeschool omvatten:

- A. Verwevenheid met andere vrijescholen
- B. De identiteit van de school
- C. Het curriculum
- D. De relatie tussen leraar en leerling, en hun relatie met de wereld
- E. Kunst en het kunstzinnig onderwijs
- F. De aanpak: het ontwerpen van de school en de lessen
- G. De rechtvaardiging van zijn bestaan: gezonde ontwikkeling van de school
- H. Het samenleven: sociale aspecten
- I. Leidingschap

A. Verwevenheid met andere vrijescholen

Een vrijeschool onderhoudt contacten met andere vrijescholen. Leden van de verschillende schoolgemeenschappen kennen elkaar en onderhouden wederzijdse contacten. De schoolgemeenschap faciliteert deze netwerkcontacten. Het zich verbonden weten met elkaar binnen een regio of land versterkt de activiteiten binnen de eigen school. Deze verbondenheid kan ook op internationaal niveau worden bewerkstelligd, bijvoorbeeld door partnerschappen met scholen in andere landen of door het helpen bij de oprichting van nieuwe vrijescholen of het ondersteunen van scholen in nood. Dit omvat tevens de deelname van collega's aan trainingen en conferenties op regionaal, landelijk en internationaal niveau.

Dit elkaar over en weer kennen creëert een innerlijk bewustzijn van onderlinge verbondenheid. Geïsoleerd zijn en solistisch werken is geen kenmerk van het vrijeschoolonderwijs. Los daarvan dient een vrijeschool integratie met de sociale leefomgeving na te streven, te participeren in het publieke leven en een niche bestaan te vermijden.

B. Identiteit van de school

Iedere school is onmiskenbaar een eigen wezen. Alleen al vanwege het simpele feit dat het bestaat, heeft het een eigen identiteit met al zijn eigenaardigheden, voordelen en ontwikkelmogelijkheden. Deze ontstaan vanuit de historische ontwikkeling van de school, zijn locatie en omgeving, alsmede door de ouders en leraren die de school hebben gesticht. Hierin lijkt de school op een menselijk lichaam. Daarnaast heeft de school een tweede identiteit, die bestaat uit zijn realisatie met de onderwijskunst, zoals die geïnitieerd is door Rudolf Steiner.

Tot op welke hoogte lukt het de school om deze onderwijskunst, zoals die in hoofdlijnen geschetst en beschreven is door Steiner, in praktijk te brengen? Hierbij doelen wij op de toepassing van deze onderwijskunst: is deze zichtbaar in de leslokalen en het werk van de collega's? Nog specifieker: (1) in de pedagogiek (bijvoorbeeld hoe collega's een relatie onderhouden met de kinderen en leerlingen), het onderwijs, (2) in op hoe collega's omgaan met de lesstof en hoe zij deze overdragen, hoe de fundamentele thema's van de onderwijskunst toegepast worden en (3) tenslotte in de methodologie van de onderwijskunst, of deze toegepast wordt op een leeftijdgebonden wijze overeenkomstig het inzicht in de ontwikkeling van de mensheid. Is het mogelijk om op zo'n school een creatieve benadering waar te nemen op deze drie gebieden?

Dit geldt voor een groot deel van de identiteit van de school. Dit wordt aangevuld met wat omschreven kan worden als de *innerlijke betekenis* die besloten ligt in elke individuele collega en de gemeenschap van leraren. Vindt men in de meerderheid van de collega's een innerlijke attitude die overeenkomt met het streven naar kennis en zelfeducatie met behulp van de antroposofie? Is het streven naar kennis van het menselijk wezen als basis voor de pedagogiek merkbaar en waarneembaar, naast de vreugde van het leraarschap?

Dit zijn de zaken die bijdragen aan de specifieke sfeer in iedere school en die de zielseigen expressie zijn van wat algemeen bedoeld wordt met het Geestwezen van de school.

C. Het curriculum

Het curriculum van de vrijeschool biedt een stevige basis voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren, door voortdurende reflectie op deze ontwikkeling. Zoals iedereen kan ervaren die het curriculum toepast op wijze die rekening houdt met de betreffende leeftijd, is dit geen willekeurig onderdeel van de van de onderwijskunst, maar eerder een absoluut voorwaardelijke bouwsteen. Desalniettemin is het curriculum aan verandering onderhevig, voornamelijk om drie redenen: plaats, tijd en ontwikkeling.

Iedere school is gesitueerd in een culturele, geografische en politieke omgeving die zijn effecten heeft op het curriculum, op dezelfde wijze waarop de kleurvoorschriften voor de klaslokalen, die door Steiner zijn ontwikkeld, gebaseerd zijn op de specifieke locatie van iedere school.

Elke school bestaat ook in een bepaald tijdsgewricht. Elke regio en land heeft zijn eigen geschiedenis, die het vertrekpunt vormt van waaruit tegen de wereldgeschiedenis gezien en beleefd wordt. Dit heeft ook zijn effect op het curriculum.

Elke school heeft op de een of andere te maken met eisen vanuit overheidsinstanties, die verantwoordelijk zijn voor het onderwijs en die in meer of mindere mate invloed uit proberen te oefenen op de richtlijnen voor het curriculum.

Een voorbeeld: Hoe worden in de 7^e klas geschiedenislessen gegeven in niet-Europese landen? Waaruit bestaat de vertelstof? Welke impact heeft bijvoorbeeld het vervangen van de Noorse mythologie door mythologieën van het betreffende land of cultuur op de ontwikkelingsgang van kinderen? Hoe kunnen we voorkomen dat de pedagogische impact van de oorspronkelijke mythen hiermee verloren gaat? Welke wijzigingen moeten aangebracht worden in het onderwijzen van de moderne vreemde talen in meervoudig etnische gebieden waar al vier verschillende talen worden gesproken? Kortom: het curriculum is dynamisch en volop in beweging, terwijl de oorspronkelijke aanwijzingen van Steiner nog steeds de bakens vormen, door het inzicht in welk effect zij hebben.

In veel landen hebben de onderwijsinstanties een grote impact op het curriculum, wat in de regel niet bevorderlijk is voor de ontwikkeling van kinderen, maar eerder uit landsbelang vasthoudt aan een reeks bepalingen (bijvoorbeeld veelvuldige toepassingen van vroegtijdige cognitieve scholing op een leeftijd, die volgens onze ontwikkelingscriteria niet geschikt is). Hoe een school zichzelf opstelt in dit spanningsveld zal voor een groot deel de identiteit van de school bepalen. In hoeverre lukt het om een vruchtbare balans te vinden tussen enerzijds haalbaarheid en anderzijds ideaal, en om te blijven werken op zowel een creatieve als productieve wijze? Staat de ontwikkeling van kinderen nog steeds centraal, wordt deze gevoed en bewaakt door het curriculum? Dat zijn de vragen waar voortdurend naar gekeken moet worden.

D. De relatie tussen leraar en leerling en hun relatie met de wereld

De ontwikkeling van kinderen en alles wat geleerd wordt op school wordt gerealiseerd in een relatie die groeit vanuit het vertrouwen van kinderen in hun leraren, in de schoolomgeving en in een bewustzijn van de wereld. Vrijeschoolleraren dragen een speciale verantwoording voor de energetische aspecten van deze relatie.

In de adolescentie verandert deze relatie. Leerlingen moeten zelf zorg gaan dragen voor het vormen van hun eigen meningen, empathie en onafhankelijke activiteit ontplooiën in hun pogingen om hun weg te vinden in deze wereld, vanuit het perspectief van de verschillende vakken. Bieden bovenbouwlerearen, behalve hun professionele kwaliteiten, ook de mogelijkheid om jongeren op een zodanige wijze te ontmoeten, dat zij hun eigen zelfexpressie gaan ontdekken en de moed ontwikkelen om hun eigen biografie vorm te gaan geven?

Wekt het onderwijs vragen in de leerlingen? Vervelen leerlingen zich op school of tonen zij interesse in hun medemensen en de wereld? Wordt er in de bovenbouw, ondanks de druk om goede cijfers te halen voor hun centrale examens, nog steeds vrijeschoolonderwijs gegeven?

E. Kunst en het kunstzinnig onderwijs

Eén van de doelen van een vrijeschool is om te proberen te breken met de voorkeur voor intellectualisme (niet met intellect), op zijn minst in het lesgeven, zodat het onderwijs zich weer bezig houdt met leven en niet alleen met kennis. Men doet slechts recht aan de taak van het onderwijs, wanneer in de te diplomeren kandidaat basale menselijke waarden leven door een krachtig denken, voelen en willen. De wijze waarop deze vaardigheden met elkaar samenhangen, is bepalend of hij in staat is om zijn eigen weg te gaan.

Of en hoe deze vaardigheden geïntegreerd worden met het 'ik' van de mens, zal effect hebben op zijn of haar onafhankelijkheid.

Eén van de meest belangrijke instrumenten hierbij zijn de kunstvakken. Hierbij zijn vier aspecten van belang:

1. De leerkracht voedt zijn/haar eigen relatie met kunst in de één of andere manier; hij moet zich inspannen om iets artistieks in zichzelf te ontwikkelen;
2. Hij gebruikt kunstzinnige materialen en activiteiten in zijn lessen (tekenen, schilderen, reciteren, muziek en soortgelijke);
3. Zijn lessen zelf zijn eveneens artistiek in de zin van origineel, beeldend en volgen in de lesopbouw het ritme van de ademhaling van de kinderen. Dit is eigenlijk het meest essentiële aspect.
4. Tenslotte streven de leerkrachten er naar om een passende esthetische omgeving in de school te creëren, omdat dit effect heeft op de onbewuste stemming van de leerlingen.

Het gaat om het proces. Dit betekent dat de kunstlessen als doel hebben om kunst te produceren, want dan wordt de kunst 'bevroren'. Integendeel: er is in de school een zichtbaar kunstzinnig streven, die op velerlei wijzen tot uitdrukking komt, tot en met het feit dat leraren hun eigen lesmethoden ontwikkelen. Dit kan geobserveerd en herkend worden tijdens het onderwijsproces. Tegelijkertijd moet vastgesteld kunnen worden of deze kunstzinnige activiteiten ingezet worden als doel op zich, of voor pedagogische redenen. Dit onderscheid is van toenemend belang, omdat kunstzinnige activiteiten ook buiten de vrijescholen worden toegepast.

F. De aanpak: het ontwerpen van de school en de lessen

Bij de oprichting van vrijescholen heeft Steiner weinig uitgangspunten op papier vastgelegd over hun identiteit. Ze zijn allemaal opgericht vanuit inzichten over de mens en vanuit de sociale missie van de scholen. Daarbij gaat het om:

- 1) Klassen worden gevormd uit leerlingen van dezelfde leeftijd, maar met verschillende bekwaamheidsniveaus.
- 2) Daarnaast is het mogelijk om vakgerichte lesgroepen op niveau te formeren.
- 3) De klassenleraar begeleidt een klas meerdere jaren.
- 4) Het hoofdonderwijs vindt 's ochtends plaats, daarna volgen de vaklessen.
- 5) Voorschools onderwijs is niet gericht op het aanleren van cognitieve leerstof en het bereiken van een bepaald beheersingsniveau.
- 6) De school biedt volledig inclusief onderwijs, voor voorschoolse opvang tot en met de jonge volwassenheid.
- 7) Leerlingen krijgen individuele begeleiding binnen het klassenverband.
- 8) De school werkt met co-educatie.

De volgende 'uitgangspunten' gelden voor de leraren:

- 1) Iedere collega is volledig en in samenwerking met anderen verantwoordelijk voor de school als een volledig levend organisme.
- 2) Men onderhoudt relaties binnen en buiten de school door regelmatig scholings-bijeenkomsten te bezoeken en zet zich op die manier in voor verdere ontwikkeling.
- 3) Het schoolbestuur is niet uit handen gegeven aan een externe instantie.
- 4) Ouders en leraren vormen een gemeenschap die verantwoordelijkheid nemen voor de school.
- 5) De leraren zoeken naar en vinden mogelijkheden om kwaliteit te leveren.
- 6) Iedere leraar is verantwoordelijk voor zijn lessen op basis van studie naar het wezen van de mens, de relaties met zijn leerlingen en zijn sociale en specialistische vaardigheden.

G. De rechtvaardiging van zijn bestaan: gezonde ontwikkeling van de school

Ieder initiatief voor de oprichting van een nieuwe school vereist ontwikkeling en groei. Het is evident dat een nieuwe school die te klein blijft zich op een dag af moet vragen of het nog steeds recht kan doen aan zijn onderwijskundige en sociale taak. Als een lagere school op een organische wijze groeit, zal de vraag naar een bovenbouw ontstaan. Veel scholen hebben begrijpelijkerwijs de neiging om te snel met een bovenbouw te starten. Dat resulteert vaak een existentiële crisis, wat daarmee het voortbestaan van de hele school in gevaar brengt. Is de school in staat om een goede balans te bewaren tussen ontwikkeling en groei, zodat de onderwijskundige taak ongehinderd voortgezet kan worden? In welke mate is de school gevoelig voor crises, in een acute crisissituatie of permanent in de problemen? Crises hoeven geen eigenschap van een school te zijn!

Hetzelfde geldt voor de financiën van de school. Aan de ene kant geven die de 'gezondheid' weer van de school, aan de andere kant zijn ze erg gevoelig voor fluctuaties, die zowel een interne als externe oorzaken kunnen hebben. Heeft de school een redelijk gezonde financiële basis? Of heeft het hierbij ondersteuning nodig?

H. Het samenleven: sociale aspecten

De basis van vrijescholen is de menselijke interactie. Ouders ontmoeten in de school levende mensen, geen officials. Alle coöperatie en samenwerking worden gekenmerkt door menselijkheid en menswaardigheid. Op dit punt kunnen belangrijke samenwerkingsverbanden ontstaan tussen leraren, ouders en andere geïnteresseerde partijen. Persoonlijke of institutionele macht zou hierbij geen bepalende factor moeten zijn. In alle processen van de school, zowel intern als extern, is een streven naar transparantie en naar ruime (denk)beelden. Dit bepaalt tevens de wijze waarop beslissingen worden genomen. Deze werkwijze creëert veel goodwill. De vraag rijst of deze goodwill gezien en ervaren kan worden door de omgeving van de school. Ontmoetingen tussen leraren en ouders (ouderavonden, gesprekken, discussies, kinderbeprekingen) vereisen de grootst mogelijke zorg van de leerkrachten; ze moeten altijd bezien worden vanuit het standpunt van de 'universele menselijkheid'. Als dit streven waargenomen kan worden bij een school, verkrijgt het ook het aanzien van een instituut die zich bewust is van zijn sociale verantwoording.

I. Leidingschap

Tegen de achtergrond van de driegeleding, die tegelijkertijd met de vrijeschool ontstond, heeft Rudolf Steiner de collega's opgeroepen om de leiding van de scholen in eigen hand te nemen. Wat betekent dit? Een school leiden betekent de taak en missie van de vrijeschool zelfs nog duidelijker in het bewustzijn te hebben en hier continu aan bijdragen. Dit kan alleen door samen de antroposofische grondslagen van de pedagogiek te bestuderen. Dus het leiderschap van de school, geworteld in de gemeenschappelijke uitgangspunten van de vrijeschool, leidt ertoe dat collega's en ouders met de antroposofische achtergronden aan de slag gaan, zodat zij vervuld worden van een nog beter inzicht.

Bij het inrichten van het management van de school kan de organisatievorm, het financieel beheer, de administratie etc. op de meest verschillende manieren vormgegeven worden. Het oude principe van 'lerarenzelfbestuur' (in de betekenis dat iedereen alles doet) werkt niet langer in veel scholen en is op veel plaatsen vervangen door heel verschillende vormen van het delegeren van werk en verantwoordelijkheden, steeds zoekend naar consensus met de missie van de school en de mensen die het betreft.

Hoe de school zichzelf organiseert met betrekking tot leiderschap, of het streeft naar samenhang in de wezen van alle dingen, of dat het leiderschap niet langer onderdeel uitmaakt van de dagelijkse onderwijspraktijk, dit alles vormt onderdeel van het assessment.

Slotopmerkingen

Als we proberen samenvatten wat hier is geschreven, kunnen we zeggen dat een vrijeschool een school is waar de meerderheid van de leraren leven met een bezielde Geest. Deze geestkracht maakt licht en eenvoudig wat zwaar en moeilijk is, het maakt het onmogelijke mogelijk en verlicht het donker.